

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΤΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΦΡΟΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ*

Δρ Πηγή Π. Καλογεράκου
Ιστορικός-Αρχαιολόγος

«Οι σκληροί εχθροί της Ελλάδος είχαν ερημώσει τους κάμπους της, τόσο γόνιμους άλλοτε. Όταν δεν εύρισκαν πια κεφάλια για να κόψουν, η λύσσα τους εστράφηκε εναντίον των πόλεων και των σπιτιών. [...] Επελέκησαν όλα τα δένδρα, αφήνοντας πίσω τους ερείπια και στάχτες, και σκόρπισαν παντού το θάνατο και την ερήμωση. Άπλωσαν πάνω στα παράλια σχεδόν όλου του Μοριά έναν πένθιμο πέπλο»¹. Αυτή ήταν η εικόνα της Πελοποννήσου στις αρχές του 1829, ύστερα από την ολέθρια δράση του Ιμπραήμ, που από το 1825 είχε έλθει σε βοήθεια των Τούρκων. Ο αιγυπτιακός στρατός είχε προξενήσει τεράστιες καταστροφές στις καλλιέργειες, στις πόλεις και στα χωριά και είχε επιφέρει την ερήμωση σε περιοχές που άλλοτε έσφυζαν από ζωή. Η παραμονή του στην Πελοπόννησο και η τήρηση του ελέγχου των σημαντικών φρουρίων της, παρά την ήττα του στη ναυμαχία του Ναβαρίνου, οδήγησε τις Μεγάλες Δυνάμεις στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου (7/19 Ιουλίου 1828)², με το οποίο αποφασίστηκε η αποστολή γαλλικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο για την απομάκρυνση του Ιμπραήμ. Το εκστρατευτικό σώμα, που θα έστελνε η Γαλλία στο όνομα και των τριών Δυνάμεων, είχε ρητή υποχρέωση να περιορισθεί στην Πελοπόννησο, να δράσει με τρόπο που δε θα έθετε σε κίνδυνο τις σχέσεις της Γαλλίας με την Πύλη και τον πασά της Αιγύπτου και έπρεπε να ανακληθεί αμέσως μετά το τέλος της αποστολής του. Η Γαλλική Στρατιωτική Αποστολή υπό τον Στρατηγό Nicolas-Joseph Maison ξεκίνησε από την Τουλόν την 5/17 Αυγούστου 1828. Η δύναμή της έφθανε σε 14.000 άνδρες, που χωρίστηκαν σε τρεις μοίρες, υπό τον Maison, τον Sebastiani και τον Schneider. Οι δύο πρώτες έφθασαν στην Πελοπόννησο στις 17/29 Αυγούστου. Ο Maison αποβιβάστηκε στο Πεταλίδι, όπου έμεινε για λίγο προτού στρατοπεδεύσει στη Γιάλοβα, και ο

---

* Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στον Αντισυνταγματάρχη (ΤΘ) Βασίλειο Αναστασόπουλο και, όλως ιδιαίτερα, στον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Στυλ. Κορρέ, άοκνο μελετητή της Μεσσηνίας, για τον εντοπισμό δυσεύρετου βιβλιογραφικού υλικού.

¹ Η περιγραφή ανήκει στο Γάλλο J. Mangeart, που συνόδευε το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα στο Μοριά, βλ. J. Mangeart, *Αναμνήσεις από τον Μοριά*, (ελλ. μετάφρ. Γ. Τσουκαλά), στο Ε.Γ. Πρωτοψάλτης (επιμ.), *Απομνημονεύματα αγωνιστών του '21*, Αθήνα 1957, 118, αρ. 20.

² Α.Β. Δασκαλάκης, *Κείμενα-πηγαί της ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης*, τ. Β', μέρος 2ον (1827-1832), Αθήνα 1967, 767-770, αρ. 6.

Sebastiani κοντά στην Κορώνη. Η τρίτη μοίρα υπό τον Schneider αποβιβάστηκε στο Ναβαρίνο τέσσερις ημέρες αργότερα³.

Στο μεταξύ, πριν ακόμη φθάσει στην Πελοπόννησο ο γαλλικός στρατός, ο Μεχμέτ Αλής της Αιγύπτου, με τη συνθήκη της Αλεξανδρείας της 28ης Ιουλίου/9ης Αυγούστου 1828, είχε ήδη συμφωνήσει για την εκκένωση της Πελοποννήσου και τη διατήρηση της τουρκικής κυριαρχίας μόνο σε πέντε φρούρια⁴. Έτσι, ως τις αρχές Οκτωβρίου ο Ιμπραήμ και τα στρατεύματά του είχαν αποχωρήσει από την Πελοπόννησο και ο γαλλικός στρατός είχε καταλάβει τα τρία μεσσηνιακά φρούρια χωρίς σοβαρή αντίσταση. Λίγο αργότερα παραδόθηκαν στους Γάλλους τα φρούρια της Πάτρας και του Ρίου, ύστερα από σύντομη αντίσταση στο τελευταίο, και ως τα τέλη του Οκτωβρίου όλη η Πελοπόννησος ήταν ελεύθερη. Η καθαρά στρατιωτική αποστολή του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος ολοκληρώθηκε έτσι, πολύ σύντομα, σχεδόν σε δύο μήνες, και χωρίς μακροχρόνιες επιχειρήσεις, παρά τις προσδοκίες τόσο του ίδιου του γαλλικού στρατού όσο και των Ελλήνων, που με αγωνία περίμεναν την προώθησή του πέρα από τον Ισθμό⁵. Τα στρατεύματα, σύμφωνα με το πρωτόκολλο του Ιουλίου 1828, έπρεπε να αποχωρήσουν. Όμως την 4/16η Νοεμβρίου 1828 υπογράφηκε στο Λονδίνο νέο πρωτόκολλο, κυρίως ύστερα από τις πιέσεις της αγγλικής πολιτικής, με το οποίο οι τρεις Δυνάμεις (Γαλλία, Αγγλία, Ρωσία) έθεταν την Πελοπόννησο υπό την προστασία τους και έδιναν στη γαλλική κυβέρνηση τη

---

³ Γενικά, για την αποστολή του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο και όλη τη διπλωματική και στρατιωτική δραστηριότητα που ακολούθησε βλ. Π. Περρωτής, «Η εκστρατεία του Μαιζώνος εις Πελοπόννησον», *Ελληνικά* 9 (1936), 37-54. Β. Κρεμμυδάς, «Ο γαλλικός στρατός στην Πελοπόννησο. Συμβολή στην ιστορία της καποδιστριακής περιόδου», *Πελοποννησιακά* 12 (1976-77), 75-102. Δέσποινα Θέμελη-Κατηφόρη, *Το γαλλικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα στην περίοδο του Καποδίστρια (1828-1831)*, Αθήνα 1985, 45 κ.εξ. Ξένη Μπαλωτή, *Μαιζών, ένας μεγάλος φιλέλληνας. Η εκστρατεία του στην Πελοπόννησο*, Αθήνα 1993, 135-140. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, τ. Δ', Αθήνα 1968, 298-303. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 12, Αθήνα 1960, 32-33. Του ίδιου, *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, τ. 1ος, Αθήνα 1970, 279-288. Για τη σύνθεση του σώματος βλ. Μπαλωτή, *ό.π.*, 137-140. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος (στο εξής ΓΕΕ), έτος Γ', αρ. 63 (29/8/1828), 262-263.

⁴ Στην Πάτρα, στο Χλεμούτσι, στη Μεθώνη, στην Κορώνη και στο Νεόκαστρο, βλ. Δασκαλάκης, *ό.π.*, 771-773, αρ. 8. ΓΕΕ, έτος Γ', αρ. 77 (17/10/1828), 318-319.

⁵ Η Γαλλία είχε υποβάλει σχετικό υπόμνημα στις συμμαχικές δυνάμεις, με το οποίο ζητούσε την επέκταση των επιχειρήσεων του στρατού της και πέρα από την Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα, βλ. Δασκαλάκης, *ό.π.*, 794-798, αρ. 15. Την ίδια διάθεση είχε και η ελληνική κυβέρνηση, όπως φαίνεται από τη σχετική αλληλογραφία μεταξύ Καποδίστρια και Maison, βλ. Περρωτής, *ό.π.*, 39-40. Κρεμμυδάς, *ό.π.*, 80. Μπαλωτή, *ό.π.*, 62-63, 152-156. Χ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια 1828-1831*, Αθήνα 1988, 83-85. Βλ. και την αναφορά του Λοχαγού De Ligniville, απεσταλμένου στην Πελοπόννησο, προς τον Υπουργό Στρατιωτικών της Γαλλίας σχετικά με το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα στο Μοριά. Αρχείο Γενικού Επιτελείου Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (στο εξής Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ), Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΛ, Υποφ. 8, σ. 14 (αντίγραφο με ελληνική μετάφραση· στο εξής: Αναφορά De Ligniville).

δυνατότητα να αποφασίσει κατά πόσο θα άφηνε τμήμα του στρατού της στην Ελλάδα, με τη δέσμευση ότι δε θα προχωρούσε πέρα από τον Ισθμό⁶. Αυτό ήταν αποτέλεσμα και των ενεργειών του Καποδίστρια, ο οποίος ήθελε την παραμονή του γαλλικού στρατού στην Πελοπόννησο με το σκεπτικό ότι διαφορετικά η χώρα θα ήταν εκτεθειμένη σε κίνδυνο⁷. Συνεπώς, το μεγαλύτερο μέρος του στρατού αποχώρησε σταδιακά από τον Ιανουάριο ως το Μάιο του 1829, οπότε έφυγε και ο Maison⁸, ενώ ένα τμήμα του, η 3η Μεραρχία, παρέμεινε υπό τον Στρατηγό Schneider, με τη σύμφωνη γνώμη των τριών Δυνάμεων και κυρίως της Αγγλίας, που εξασφαλίστηκε με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 3ης Φεβρουαρίου 1830. Το σώμα αυτό, μάλιστα, που θα παρέμενε για ένα χρόνο, στο εξής χαρακτηριζόταν απροκάλυπτα ως “corps d’occupation”⁹.

Στο διάστημα που παρέμειναν στην Πελοπόννησο, τους πρώτους μήνες υπό την αρχηγία του Maison και αργότερα υπό τον Schneider, οι Γάλλοι στρατιώτες επιδόθηκαν σε ποικίλες εργασίες αποκατάστασης της ζωής στις περιοχές όπου ήταν εγκατεστημένοι και κυρίως στη Μεσσηνία, όπου βρισκόταν το αρχηγείο τους. Από τις πιο σημαντικές δραστηριότητές τους, υπό την καθοδήγηση του σώματος του Μηχανικού, ήταν η αποκατάσταση των φρουρίων που κατέλαβαν στην Πελοπόννησο και η ανοικοδόμηση των πόλεων που είχαν καταστραφεί ολοκληρωτικά από τους μακροχρόνιους πολέμους και από το στρατό του Ιμπραήμ. Πράγματι, όταν έφθασαν οι Γάλλοι, η κατάσταση της χώρας ήταν άθλια και η όψη της φοβερή¹⁰. Δεν υπήρχαν καν οικήματα κατοικήσιμα ούτε άλλου είδους καταλύματα για τους στρατιώτες ούτε η κατάλληλη υποδομή στα φρούρια ώστε να εξασφαλίζεται η αμυντική τους πληρότητα. Στο στρατόπεδο, όπου διέμεναν αρχικά, στη Γιάλοβα, οι συνθήκες ήταν εξαιρετικά αντίξοες, καθώς η περιοχή ήταν ελώδης και πολλοί στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους από τις επιδημίες¹¹. Οι συνθήκες ήταν πιο ανεκτές στην Πάτρα και στην Κορώνη, ανάλογα προβλήματα όμως υπήρχαν και εκεί¹².

---

⁶ Δασκαλάκης, ό.π., 803-804, αρ. 18. ΓΕΕ, έτος Δ΄, αρ. 34 (4/5/1829), 132. Μπαλωτή, ό.π., 64.

⁷ Επιστολή του Κυβερνήτη προς τον Υπουργό Εξωτερικών της Γαλλίας, την 3/15η Δεκεμβρίου 1828 ή Ιανουαρίου 1829, βλ. Κρεμμυδάς, ό.π., 89-90.

⁸ ΓΕΕ, έτος Δ΄, αρ. 38-39 (22/5/1829), 150. Τρικούπης, ό.π., 343. Μπαλωτή, ό.π., 67.

⁹ Δασκαλάκης, ό.π., 964-965, αρ. 12. Περρωτής, ό.π., 50-51. Θέμελη-Κατηφόρη, ό.π., 86. Λούκος, ό.π., 90. Μπαλωτή, ό.π., 190. J.P. Pellion, *La Grèce et les Capodistrias pendant l'occupation française de 1828 à 1834*, Paris 1855, 126.

¹⁰ Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του ίδιου του Maison σε επιστολή προς τη σύζυγό του μέσα από το πλοίο, ανοιχτά της Κορώνης, βλ. Μπαλωτή, ό.π., 59, καθώς και του Υπολοχαγού Μηχανικού Cavaignac, σε επιστολή προς τη μητέρα του, επίσης από την Κορώνη, βλ. E. Cavaignac, “Expédition de Morée (1828-1829). Lettres d'Eugène Cavaignac”, *Revue des Deux Mondes* 141 (1897), 52.

¹¹ Αναφορά De Ligniville, ό.π., 5-7. Mangeart, ό.π., 40-41. Pellion, ό.π., 89-90. Cavaignac, ό.π., 58. R. Ruau, *Ελλάδα, γη αγαπημένη των θεών* (ελλ. μετάφρ. Γ. Σπανός, εισαγωγή-σημειώσεις-σχόλια Χ.

Το πρώτο φρούριο που παραδόθηκε στα γαλλικά στρατεύματα, την 6η Οκτωβρίου 1828, ήταν αυτό του Ναβαρίνου (εικ. 1). Κατασκευασμένο από τους Τούρκους το 1573, ήταν από τα πιο σημαντικά φρούρια της Πελοποννήσου, καθώς είχε τον έλεγχο του μοναδικού σε όλη την ανατολική Μεσόγειο ασφαλούς λιμανιού, που θα μπορούσε να φιλοξενήσει έναν ολόκληρο στόλο¹³. Είχε την ονομασία «Νιόκαστρο», για να διακρίνεται από το παλαιότερο φράγκικο φρούριο της περιοχής, το Παλαιόκαστρο, που ήταν κτισμένο στο βόρειο άκρο του όρμου του Ναβαρίνου. Στη διάρκεια των αιώνων είχε υποστεί σοβαρές ζημιές από τις συνεχείς πολιορκίες, με πιο πρόσφατη την καταστροφή του Έβδομου, του ισχυρού δυτικού του προμαχώνα, που συνέβη το 1825 κατά την ανατίναξη της πυριτιδαποθήκης¹⁴. Όταν περιήλθε στην κατοχή του γαλλικού στρατού, το φρούριο ήταν σε κακή κατάσταση: «Αι οχυρώσεις του Ναβαρίνου είναι εις αθλίαν κατάστασιν, καθώς και το πυροβολικόν το οποίον εύρομεν· η πόλις δεν είναι παρά εις σωρός δυσωδών ερειπίων και δεν διαθέτει ουδέν οίκημα εξ όσων μας είναι απαραίτητα· πρέπει να κατασκευάσωμεν τα πάντα»¹⁵. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας μέσα στο κάστρο, εκτός από τη φρουρά του, κατοικούσαν Τούρκοι. Ο ελληνικός πληθυσμός είχε συγκεντρωθεί έξω από το κάστρο, ανατολικά, στην περιοχή Βαρούσι (σημερινά Καλύβια) και νοτιότερα, πιο κοντά στο τείχος, στις Καμάρες, κοντά στο ενετικό υδραγωγείο¹⁶. Η κατάσταση της πόλης ήταν το ίδιο κακή με αυτή του φρουρίου: «ξύλινα παραπήγματα, στημένα στην ακτή, έξω από την ερειπωμένη πόλη, ανάμεσα στα οποία κυκλοφορούσαν κάτισχοι και ρακένδυτοι άνδρες [...]»¹⁷.

Μπάλτας), Αθήνα 1995, 167-170. Η. Μισρλής, *Η Πύλος στη διαδρομή των αιώνων. Ιστορική ανασκόπηση και ενθυμήματα*, Αθήνα 2003, 134-135.

¹² «Παρ' όλες τις κοπιώδεις εργασίες οι συνθήκες στέγασης στη Μεθώνη, στο Ναβαρίνο, στην Κορώνη, στην Πάτρα και στο Κάστρο του Μοριά απέχουν πολύ από το επιθυμητό (ερειπωμένα χαμόσπιτα από πηλό ή καλάμια, και οι στρατιώτες κοιμούνται στριμωγμένοι στο πάτωμα)», βλ. Αναφορά De Ligniville, ό.π., 15.

¹³ Mangeart, ό.π., 195.

¹⁴ Για την ιστορία του Νιόκαστρου βλ. Ι.Θ. Σφηκόπουλος, *Τα μεσαιωνικά κάστρα του Μοριά*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι 1987, 361-366. Ε. Καρποδίνη-Δημητριάδη, *Κάστρα της Πελοποννήσου*, Αθήνα 1990, 186-199. G. Papathanasopoulos - T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Archaeological Receipts Fund, Athens 2000, 48-60. Γ. Μπίρης, *Ένας δρόμος στο νότο: Χώρα, Πύλος, Μεθώνη. Το βασίλειο του Νέστορα και ο Μόθων Λίθος*, Αθήνα 2000, 79-81.

¹⁵ Αναφορά του Maison από το Ναβαρίνο προς τον Υπουργό Στρατιωτικών της Γαλλίας, της 11ης Οκτωβρίου 1828, βλ. Mangeart, ό.π., 213. Για την αμυντική κατάσταση του φρουρίου βλ. Αναφορά De Ligniville, ό.π., 11.

¹⁶ Puaux, ό.π., 199. Β.Δ. Καλδής, *Ταξίδι στη νεώτερη Πύλο*, Αθήνα 1978, 12. Χ. Μπάλτας, *Πύλος. Ναβαρίνο, Νιόκαστρο, Ανάκτορο Νέστορος*, Αθήνα 1987, 18. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 91.

¹⁷ Σύμφωνα με την περιγραφή του νεαρού καλλιτέχνη Amaury-Duval, που ήλθε στην Ελλάδα ως σχεδιαστής του αρχαιολογικού τμήματος της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής την 4η

Αμέσως μετά την κατάληψη του φρουρίου από το γαλλικό στρατό, τοποθετήθηκε φρουρά από πενήντα άνδρες επάνω στην ακρόπολη και τα συνεργεία των στρατιωτών άρχισαν την επίπονη εργασία τους για να καθαρίσουν το χώρο από τα ερείπια και από τα εφόδια που είχε αφήσει πίσω του ο στρατός του Ιμπραήμ. Μέσα στο κάστρο, στις παρυφές της ακρόπολης, στα παλαιά τούρκικα σπίτια που σώζονταν αριστερά της εισόδου της πόλης, εγκαταστάθηκαν ο φρούραρχος, ο γενικός επιμελητής και ο ταμίας του γαλλικού στρατεύματος. Το τζαμί, που σήμερα έχει μετατραπεί σε ναό του Σωτήρα, χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη αλεύρων και σιτηρών¹⁸. Το πρώτο και κύριο μέλημα του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος ήταν η αναστήλωση του τείχους και των κατεστραμμένων προμαχόνων του φρουρίου. Σύμφωνα με υπολογισμούς, που περιλαμβάνονται στο υπόμνημα του Audouy, διοικητή του Μηχανικού, προς τον Maison (με ημερομηνία 11 Δεκεμβρίου 1828), οι εργασίες οχύρωσης στο Ναβαρίνο θα διαρκούσαν 50 ημέρες, το κόστος τους ανερχόταν σε 20.000 φράγκα και για την ολοκλήρωσή τους χρειαζόνταν 38 κτίστες, 4 ξυλουργοί και 80 εργάτες¹⁹. Με την επίβλεψη των Γάλλων μηχανικών και με τη συμβολή των στρατιωτών του Πυροβολικού και, κυρίως, του Μηχανικού αναστηλώθηκε ο Έβδομος, κατασκευάστηκε τάφος και κρυφό μονοπάτι περιμετρικά στην ακρόπολη και επισκευάστηκε ο εξαγωνικός περίβολος της ακρόπολης, η οποία, τιμής ένεκεν, ονομάστηκε «Πύργος του Μαιζώνα»²⁰. Ακριβώς αριστερά της βόρειας εισόδου του κάστρου κατασκευάστηκε το κτήριο του στρατώνα, ένα απλό, ορθογώνιο λίθινο οικοδόμημα με διαστάσεις 47 x 16 μ., που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα (εικ. 2-4). Είναι διώροφο, στεγάζεται με τετράρριχτη στέγη και η πρόσβαση στον όροφό του γίνεται από δύο εξωτερικές κλίμακες στα άκρα της ανατολικής μακράς πλευράς. Μετά την αποχώρηση των Γάλλων, εξακολούθησε να χρησιμοποιείται ως στρατώνας, ακόμα και όταν το φρούριο λειτουργούσε ως κέντρο εκπαίδευσης της χωροφυλακής του νεοσύστατου

Φεβρουαρίου 1829, βλ. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, πέμπτος τόμος, 1826-1829, Αθήνα 1984, 548-549. Επίσης, R. Anderson, *Observations upon the Peloponnesus and Greek Islands made in 1829*, Boston 1830, 121, και E. Quinet, *De la Grèce moderne et de ses rapports avec l'antiquité*, Paris 1830, 9-11.

¹⁸ Ruaux, ό.π., 181. Μπάλτας, ό.π., 62. Μισιρλής, ό.π., 132-134. Αθηνά Ταρσούλη, *Κάστρα και πολιτείες του Μοριά*, Αθήνα χ.χ., 226.

¹⁹ Κρεμμυδάς, ό.π., 95, σημ. 1.

²⁰ "Extrait du journal du Capitaine Pelissier Aide de Camp du Général Baron Durrieu pendant la campagne de Morée, 1828", βλ. Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΛ, Υποφ. 13, σ. 7 (αντίγραφο με ελληνική μετάφραση· στο εξής: Ημερολόγιο Pelissier). Mangeart, ό.π., 194-195. Α.Π. Μιχαήλ, *Ιστορία της πόλεως Πύλου*, Εν Αθήναις 1888 (φωτ. ανατύπωση, εκδ. Καραβία, Αθήνα 1980), 93. Μπαλωτή, ό.π., 65. Καλδής, ό.π., 63-64. Μπάλτας, ό.π., 53-55. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 54. K. Andrews, *Castles of the Morea*, Amsterdam 1978, 57. Καρποδίνη-Δημητριάδη, ό.π., 192.

ελληνικού κράτους, ενώ αργότερα στέγασε τη φρουρά των φυλακών βαρυποινιτών, που βρίσκονταν στην ακρόπολη. Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ως το 1982 χρησιμοποιήθηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία ως αποθήκη και εργαστήριο συντήρησης αρχαιοτήτων. Σήμερα λειτουργεί ως εκθεσιακός χώρος της συλλογής René Puaux και ως ξενώνας της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων²¹.

Ενώ το έργο της αποκατάστασης του κάστρου είχε σχεδόν ολοκληρωθεί και τα γαλλικά στρατεύματα ετοιμάζονταν να αποχωρήσουν, μία νέα καταστροφή έπληξε το Ναβαρίνο τη νύκτα της 6ης προς 7ης Νοεμβρίου 1829. Κατά τη διάρκεια της καταιγίδας ένας κεραυνός κτύπησε το φρούριο, κατέστρεψε τις δύο πυριτιδαποθήκες του, το μετέτρεψε σε σωρό ερειπίων, η δε πόλη επίσης καταστράφηκε, αφού ούτε μία οικία της δεν ήταν πια κατοικήσιμη. Έχασαν τη ζωή τους είκοσι έξι στρατιώτες του Πυροβολικού και του Μηχανικού και τραυματίστηκαν είκοσι οκτώ²². Σε επιστολή του προς τον Eynard, ο Καποδίστριας περιγράφει το γεγονός με απελπισία: «[...] Ο κεραυνός χτύπησε τις πυριτιδαποθήκες του Ναβαρίνου και μαζί με αυτές το φρούριο που οι μηχανικοί της αποστολής είχαν κατορθώσει να φέρουν στην καλύτερη αμυντική κατάσταση. Αυτό το σημείο είναι στο εξής ανοιχτό και είναι το κλειδί για την Πελοπόννησο»²³. Ο Schneider, που στο μεταξύ είχε αντικαταστήσει τον Maison, κατόρθωσε να εξασφαλίσει τη συγκατάθεση του Υπουργού Στρατιωτικών της Γαλλίας για την παραμονή του γαλλικού στρατού, με το επιχείρημα ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν μπορούσε μόνη της να αποκαταστήσει το φρούριο, ενώ είχε ήδη ολοκληρώσει τους υπολογισμούς του για τη δαπάνη και το σχέδιο των απαιτούμενων εργασιών. Έτσι, μαζί με ένα ελληνικό τάγμα, οι Γάλλοι εργάστηκαν για την αποκατάσταση του Ναβαρίνου με έξοδα της Γαλλίας²⁴. Οι πέτρες των κατεστραμμένων τουρκικών σπιτιών χρησίμευσαν στην αποκατάσταση της αποθήκης, ενώ οι πόρτες και τα παράθυρα μεταφέρθηκαν βαθμιαία στις νέες κατοικίες που κτίζονταν γύρω από το λιμάνι²⁵. Οι Γάλλοι

---

²¹ Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 85. Μπίρης, ό.π., 80. Μπάλας, ό.π., 60. Καλδής, ό.π., 68.

²² ΓΕΕ, έτος Δ΄, αρ. 80-81 (30/11/1829), 323-324, αρ. 86 (18/12/1829), 342-343. M. Byrne, *Memoires of Miles Byrne, Chef de Bataillon in the service of France*, edited by his widow, vol. III, Paris 1863, 330-331.

²³ Επιστολή της 28ης Νοεμβρίου/10ης Δεκεμβρίου 1829 από το Ναύπλιο, βλ. Κ. Δαφνής (επιμ.), *Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια*, τ. Γ΄, Κέρκυρα 1983, 3, αρ. 1.

²⁴ Επιστολή του Καποδίστρια προς τον Eynard της 19/31ης Δεκεμβρίου 1829 από την Αίγινα, βλ. στο ίδιο, 6, αρ. 2. Κ.Α. Διαμάντης, *Νικολάου Σπηλιάδου Απομνημονεύματα, Τόμος τέταρτος, Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και τα μετ' αυτόν (2 Απριλίου 1827-25 Ιανουαρίου 1833), Μέρος Πρώτον (1827-1831)*, Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους, Αθήνα 1970, 164, αρ. 9. Περρωτής, ό.π., 48. Μπαλωτή, ό.π., 221.

²⁵ Puaux, ό.π., 182.

κράτησαν στην κατοχή τους το φρούριο για τα επόμενα χρόνια, επεμβαίνοντας όποτε χρειαζόταν για τη συντήρησή του ή τον καλλωπισμό του²⁶.

Παράλληλα με τις εργασίες αποκατάστασης του Νιόκαστρου, έγινε ο σχεδιασμός και η οικοδόμηση της σύγχρονης πόλης της Πύλου, έξω από τα τείχη του κάστρου, το οποίο εγκαταλείφθηκε πια ως τόπος κατοικίας. Το έργο, που ξεκίνησε ήδη από το Σεπτέμβριο του 1828, ανέλαβαν και πάλι οι μηχανικοί του εκστρατευτικού σώματος και το σχέδιο της νέας πολιτείας χαρτογράφησε ο Audouy, με εντολή του Maison. Ο οικισμός των Τούρκων που βρισκόταν μέσα στο κάστρο διαλύθηκε και το οικοδομικό του υλικό χρησιμοποιήθηκε για τη νέα πόλη. Ο οικισμός τοποθετήθηκε βορειοανατολικά του φρουρίου και αναπτύχθηκε αμφιθεατρικά γύρω από την κεντρική δημόσια πλατεία, που δημιουργήθηκε στο σημείο όπου παλαιότερα ήταν ρέμα. Η πλατεία είχε σχήμα τραπέζιου και καταλάμβανε έκταση περίπου 500 τ.μ. δίπλα στην ακτή, ενώ στις τρεις πλευρές της περικλειόταν από στοιά με κιονοστοιχίες, που εξυπηρετούσε την αγορά, ακολουθώντας το πρότυπο γαλλικής παράλιας μεσογειακής πόλης. Η μορφή και ο βασικός ιστός της πόλης, αυστηρός και λειτουργικός αλλά χαριτωμένος, παραμένουν στην ουσία αναλλοίωτα μέχρι σήμερα (εικ. 5-6). Ο οικισμός στα δυτικά έφθανε μέχρι και τη σημερινή οδό Κωστή Τσικλητήρα και άφηνε ακάλυπτη, για καθαρά στρατιωτικούς λόγους, την υπόλοιπη περιοχή, που εξασφάλιζε ορατότητα και πεδίο δράσεως στους υπερασπιστές του φρουρίου. Η ολοκλήρωση του σχεδίου έγινε στις 26 Δεκεμβρίου 1830 και φέρει έγκριση του Καποδίστρια με ημερομηνία 15 Ιανουαρίου 1831²⁷.

Για τις πρώτες ανάγκες του εκστρατευτικού σώματος αρχικά χρησιμοποιήθηκαν τα μισοκατεστραμμένα υπόστεγα κοντά στην αποβάθρα της πόλης, που οι τουρκικές αρχές χρησιμοποιούσαν ως αποθήκες. Το μεγαλύτερο, που διέθετε τρεις χώρους, στα τέλη Οκτωβρίου του 1828 μετατράπηκε σε νοσοκομείο για να δεχθεί τους ασθενείς από το στρατόπεδο της Γιάλοβας. Σε ένα δεύτερο παράπηγμα, πιο δυτικά, υπήρχαν γραφεία Γάλλων αξιωματικών, της υγειονομικής υπηρεσίας και η αίθουσα των εγχειρήσεων. Κοντά στο μεγάλο υπόστεγο, σε ένα μικρό κατάστημα, στεγάσθηκε το φαρμακείο. Όλα τα κτίσματα ήταν πετρόκτιστα και διορθώθηκαν από τους μηχανικούς του στρατού. Το έδαφος ισοπεδώθηκε, στους τοίχους ανοίχθηκαν παράθυρα και οι επιφάνειες καλύφθηκαν με ασβέστη. Το συγκρότημα του νοσοκομείου βρισκόταν ανάμεσα στα σύγχρονα ξενοδοχεία «Νέστορ» και

²⁶ Για παράδειγμα, το 1830 φύτευσαν κυπαρίσσια, όπως προκύπτει από τη σχετική αλληλογραφία μεταξύ των ελληνικών και γαλλικών αρχών στη Μεσσηνία, βλ. ΓΑΚ, ΓΓ Φ.234 (αντίγραφο στο Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΜ, Υποφ. Γ).

²⁷ Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, *Έκθεση σχεδίων ελληνικών πόλεων 1828-1900*, Αθήνα 1984, 14. Καλδής, ό.π., 18. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 91. Μπίρης, ό.π., 75.

«Ναβαρίνο» και σήμερα έχει κατεδαφιστεί. Σε άλλα παρόμοια υπόστεγα στεγάσθηκαν τα πυροβόλα, το ελληνικό τελωνείο και ένα αστυνομικό τμήμα, ενώ, κοντά στο σημερινό μουσείο, ένα μεγάλο οικοδόμημα με «υαλοσκεπή» εξώστη χρησιμοποιήθηκε ως κοιτώνας των Γάλλων αξιωματικών (πρόκειται για το γνωστό ως «Σκορδουλείκο» αρχοντικό, που επίσης έχει κατεδαφιστεί)²⁸.

Από τα πρώτα δημόσια οικοδομήματα της νέας πόλης και από τα πιο επιβλητικά ήταν το διοικητήριο, που ανεγέρθηκε το 1829 με δαπάνες της Γαλλικής Στρατιωτικής Αποστολής (εικ. 7). Το κτήριο βρισκόταν σε κεντρικό σημείο της Πύλου, στην πλαγιά ανατολικά της πλατείας, στη σύγχρονη οδό Επισκόπου Γρηγορίου Μεθώνης (αρ. 19). Ο δρόμος αυτός, μάλιστα, σχεδιάστηκε από τους Γάλλους μηχανικούς έτσι ώστε να οδηγεί από την πλατεία στο συγκεκριμένο οικοδόμημα. Το διοικητήριο δέσποζε στη γύρω περιοχή και φιλοξενούσε δεξιώσεις, τελετές και επίσημες εκδηλώσεις των Γάλλων. Μετά την αποχώρηση του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος, προσφέρθηκε στο ελληνικό κράτος και στέγασε διοικητικές και στρατιωτικές υπηρεσίες. Το 1930, όταν επισκέφθηκε την Πύλο ο René Ruaux, το «ροζ κτήριο του ταχυδρομείου» ήταν το μόνο που είχε απομείνει από εκείνη την εποχή. Αργότερα, παραχωρήθηκε στην Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Πυλίας, που το κατεδάφισε το Νοέμβριο του 1986²⁹. Στο βόρειο μέρος της πόλης εγκαταστάθηκαν Γάλλοι έμποροι και μερικές οικογένειες Γάλλων αξιωματικών, που έμειναν στην Πύλο μόνιμα, και έτσι σχηματίστηκε μία μικρή συνοικία, που ονομάστηκε «Φραγκομαχαλάς». Μάλιστα, διέθετε και τη δική της καθολική εκκλησία, που βρισκόταν ακριβώς απέναντι από το κτήριο της Εθνικής Τράπεζας και δεν υπάρχει πια, αν και μνημονεύεται στην τοπωνυμία «Φραγκοκλησιά», που ακόμη χρησιμοποιείται για την περιοχή³⁰. Έξω από την πόλη, στη θέση «Στρογγυλό», πάνω από τις σπηλιές, βρισκόταν το νεκροταφείο, όπου είχαν ταφεί οι 915 Γάλλοι στρατιώτες που πέθαναν λόγω των ανθυγιεινών συνθηκών στο στρατόπεδο της Γιάλοβας. Η περιοχή πήρε την ονομασία της από τον κυκλικό μαντρότοιχο του νεκροταφείου³¹. Από τις επεμβάσεις που βελτίωσαν καθοριστικά τις συνθήκες ζωής στην Πύλο ήταν η επισκευή και συντήρηση που πραγματοποιήθηκε το 1832 στο υδραγωγείο του Χανδρινού, το οποίο μέχρι και το 1827 ήταν

---

²⁸ Η επιλογή του Ναβαρίνου για την εγκατάσταση των νοσοκομείων και των κάθε είδους αποθηκών ήταν προσωπική απόφαση του Maison, βλ. Μπαλωτή, ό.π., 61. Για τις πρώτες εγκαταστάσεις των Γάλλων βλ. Ruaux, ό.π., 177. Επίσης, Αναφορά De Ligniville, ό.π., 19.

²⁹ Ruaux, ό.π., 176. Καλδής, ό.π., 31-32. Μπάλας, ό.π., 16-18. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 85.

³⁰ Καλδής, ό.π., 18. Μισιρλής, ό.π., 152.

³¹ Μισιρλής, ό.π., 135. Για τις συνθήκες στη Γιάλοβα βλ. και παραπάνω, σημ. 11.

ερειπωμένο. Μετά την επισκευή του, χρησιμοποιήθηκε για την ύδρευση της πόλης μέχρι το 1907³².

Σταδιακά, ο ασήμαντος μικρός οικισμός του Ναβαρίνου εξελίχθηκε σε σημαντική κωμόπολη, που το 1833 πήρε το όνομα Πύλος για να θυμίζει την ομώνυμη ομηρική πολιτεία³³. Στο διάστημα από το 1828 έως το 1833 πολλές οικογένειες από την ορεινή Τριφυλία, τη Γορτυνία και τα Επτάνησα εγκαταστάθηκαν στη νέα πόλη. Ήδη από την άνοιξη του 1829, μόλις έξι μήνες μετά την αποχώρηση του Ιμπραήμ, το Ναβαρίνο είχε εντελώς μεταμορφωθεί σε «νέο κάστρο», με τις οχυρώσεις που πρόσθεσαν οι Γάλλοι από την πλευρά της ξηράς, και σε «νέα πόλη», που στη θέση των αποθηκών και των δύο τριών εργαστηρίων που είχε αφήσει ο Ιμπραήμ τώρα βρίσκονταν «μία καλή πλατεία, καλοί δρόμοι, περισσότερα από 200 εργαστήρια, περισσότερα από 20 ξενοδοχεία και πολλά άλλα καλά οικήματα»³⁴.

Το δεύτερο φρούριο που κατέλαβαν τα γαλλικά στρατεύματα ήταν αυτό της Μεθώνης, που παραδόθηκε ύστερα από διαπραγματεύσεις την 7η Οκτωβρίου 1828 (εικ. 8). Ήταν το μεγαλύτερο κάστρο της Πελοποννήσου και ένα από τα σπουδαιότερα για την άμυνα όλου του Μοριά. Κτισμένο στα τέλη του 13ου αιώνα από τους Βενετούς, πέρασε στην κυριαρχία των Τούρκων και στη συνέχεια του Ιμπραήμ, το 1826³⁵. Σε αυτό βρισκόταν το αρχηγείο του Ιμπραήμ, ενώ στο εσωτερικό του, όπως και στο Ναβαρίνο, κατοικούσαν Τούρκοι και Άραβες. Η πρόσβαση στο φρούριο γινόταν από την ανατολική πλευρά, όπου υπήρχε ξύλινη γέφυρα μήκους 40 βημάτων. Αμέσως μετά τις πύλες του πρώτου και του δεύτερου τείχους σχηματιζόταν μια μεγάλη πλατεία στη δεξιά πλευρά της οποίας βρισκόταν το παλάτι του κυβερνήτη της Μεθώνης και μετέπειτα η κατοικία-διοικητήριο του Ιμπραήμ. Αριστερά υπήρχε η «οδός της αγοράς», ο πιο μακρὺς και ο πιο φαρδύς δρόμος της πόλης, που κατέληγε στην πυριτιδαποθήκη. Από τις δύο πλευρές ξεκινούσαν άλλοι δρόμοι, «σκοτεινά σοκάκια ανάμεσα σε μισοερειπωμένες καλύβες κατάμεστες από Τούρκους και Άραβες, στοιβαγμένους κι ανακατωμένους»³⁶. Η

³² ΓΑΚ, ΓΓ Φ. 238Α (αντίγραφο στο Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΜ, Υποφ. 7Α). Καλδής, ό.π., 47. Μπάλλας, ό.π., 66-67. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 85. Σ.Δ. Λουκάτος, «Η ανοικοδόμηση των ερειπωμένων πόλεων στην ελεύθερη Ελλάδα επί Ιω. Καποδίστρια», *Έτος Καποδίστρια. Διακόσια χρόνια από τη γέννησή του (οι επίσημες ομιλίες)*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήναι 1978, 84, 156, αρ. 49-50.

³³ Μπάλλας, ό.π., 18-19.

³⁴ ΓΕΕ, έτος Δ', αρ. 36 (11/5/29), 142. Λουκάτος, ό.π., 156.

³⁵ Για την ιστορία του κάστρου βλ. Σφηκόπουλος, ό.π., 367-370. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 94-109. Μπίρης, ό.π., 125 κ.εξ. Καρποδίνη-Δημητριάδη, ό.π., 166-183.

³⁶ Σύμφωνα με την περιγραφή του μαθητευόμενου διερμηνέα Charles Deval, ο οποίος το φθινόπωρο του 1826, επιστρέφοντας στη Γαλλία από την Κωνσταντινούπολη, έφθασε στα μεσσηνιακά φρούρια και κατέγραψε τις εμπειρίες του από τη δίμηνη παραμονή του στην περιοχή της Μεθώνης. Το χρονικό του εκδόθηκε το 1828, βλ. Σιμόπουλος, ό.π., 100.

αμυντική κατάσταση της Μεθώνης, όταν την κατέλαβαν οι Γάλλοι, φαίνεται ότι ήταν κάπως καλύτερη από αυτή του Ναβαρίνου: «Η Μεθώνη είναι εν φρουρίον ισχυρότατον το οποίον διαθέτει, πράγμα σπάνιον εις την Ανατολήν, ένα προφυλακτήριον δρόμον πασσαλωτόν, μίαν τεραστίαν τάφρον, διπλούν περίβολον και τείχη με ισχυράς επάλξεις»³⁷. Η κατάσταση στην παλαιά πόλη των Τούρκων όμως δεν ήταν τόσο καλή. Ο Ιμπραήμ είχε προξενήσει πολλές καταστροφές στην άλλοτε «χαρωπή» Μεθώνη, τόσο στα οικήματα όσο και στις καλλιέργειες. Τα κατοικήσιμα σπίτια ήταν μόλις γύρω στα εκατό και, μάλιστα, σημειώθηκαν ατυχήματα όταν στέγες και πατώματα κατέρρευσαν επάνω σε Γάλλους στρατιώτες³⁸.

Αμέσως και εδώ άρχισαν εργασίες αποκατάστασης του φρουρίου και της πόλης, με πολύ εντατικούς ρυθμούς, καθώς μέσα στο κάστρο εγκαταστάθηκε και το αρχηγείο του γαλλικού σώματος³⁹. Σύμφωνα με υπολογισμούς που περιλαμβάνονται στο υπόμνημα του Audoy, διοικητή του Μηχανικού, προς τον Maison (11 Δεκεμβρίου 1828), το κόστος για τις εργασίες οχύρωσης στη Μεθώνη ανερχόταν σε 5.370 φράγκα, ενώ χρειάζονταν 50 ημέρες για την ολοκλήρωσή τους και έπρεπε να εργασθούν 18 κτίστες, 2 ξυλουργοί και 113 εργάτες⁴⁰. Οι Γάλλοι στρατιώτες, εκτός από τις καθημερινές τους ασκήσεις, ασχολούνταν με την επιδιόρθωση των οχυρώσεων και με τον καθαρισμό των ανθυγιεινών τμημάτων της τουρκικής πόλης, η οποία σύντομα έγινε, ιδίως προς την πλευρά της ξηράς, τόσο καθαρή όσο και τα καλύτερα φρούρια της Γαλλίας, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Mangeart. Οι άνδρες του Μηχανικού και εδώ κατεδάφισαν πολλά κτίσματα, ωστόσο αρκετά ερείπια παρέμειναν. Στην κεντρική αρτηρία, που διέσχιζε όλη την πόλη, εγκαταστάθηκαν πρόχειρα καταστήματα. Ο Maison εγκαταστάθηκε στο οίκημα που χρησιμοποιούσε και ο Αιγύπτιος πασάς, στα αριστερά της εισόδου, δίπλα στον τοίχο του κάστρου (εικ. 9). Η μορφή του μάς παραδίδεται από την περιγραφή του Mangeart: ήταν ένα μεγάλο σπίτι από πέτρες και ξύλα, κτισμένο σε τετράγωνο οικοπέδο. Χωριζόταν σε δύο μέρη από μία πτέρυγα κτισμάτων και έτσι σχηματίζονταν δύο αυλές. Στο υπόγειο ήταν οι στάβλοι και από πάνω βρίσκονταν τα διαμερίσματα που κρατούσε ο Ιμπραήμ και οι άνθρωποι της ακολουθίας του. Ένας πλατύς διάδρομος οδηγούσε σε όλα τα δωμάτια· το ανάκτορο έδινε την εντύπωση μικρού χωριού μέσα στην πόλη, με τα τείχη του και τις πύλες του. Κοντά

---

³⁷ Αναφορά του Maison προς τον Υπουργό Στρατιωτικών της Γαλλίας, από το Ναβαρίνο, της 11ης Οκτωβρίου 1828, βλ. Mangeart, ό.π., 214. Για την αμυντική κατάσταση του φρουρίου βλ. Αναφορά De Ligniville, ό.π., 11-12.

³⁸ ΓΕΕ, έτος Δ', αρ. 36 (11/5/29), 141.

³⁹ Κανονικά το αρχηγείο έπρεπε να εγκατασταθεί στο Ναβαρίνο, όπου βρίσκονταν και τα πλοία, αλλά εκεί δεν υπήρχε κατάλληλη κατοικία για τον στρατάρχη, βλ. Αναφορά De Ligniville, ό.π., 14.

⁴⁰ Κρεμμυδάς, ό.π., 95, σημ. 1.

στο συγκρότημα αυτό δέσποζε ο εντυπωσιακός κόκκινος κίονας από γρανίτη. Στην κεντρική μεγάλη πλατεία, κοντά στον κίονα, οι Γάλλοι είχαν στήσει μία ξύλινη εξέδρα, όπου φιλοξενούνταν ψυχαγωγικά θεάματα αλλά και η κυριακάτικη λειτουργία (εικ. 10-11). Στη γωνία του εγκάρσιου δρόμου που κατεβαίνει ως την πύλη «του Μαντρακιού» ή «της Δογάνας» υπήρχε το τζαμί, στο χώρο του αρχαίου ναού της Αθηνάς. Το 1830 υπήρχαν ακόμη οι ιωνικοί κίονες και το κτίσμα είχε μετατραπεί σε αποθήκη της επιμελητείας του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος. Κοντά βρισκόταν και το παλαιό σπίτι του Σουλεϊμάν Μπέη, Γάλλου στρατιωτικού στην υπηρεσία του Ιμπραήμ, στο οποίο εγκαταστάθηκε μετά την κατάληψη του φρουρίου ο Διοικητής του 27ου Συντάγματος Πεζικού. Σε ένα ετοιμόρροπο σπίτι, που επισκευάστηκε πρόχειρα, στεγάσθηκε το νοσοκομείο, που διέθετε τέσσερα δωμάτια, ενώ δύο ακόμη δωμάτια παραχωρήθηκαν από το Πυροβολικό στην περιοχή του ναυστάθμου, δίπλα στην αποθήκη του Πυροβολικού⁴¹. Μέσα στην πόλη υπήρχαν και πολλά καταστήματα, καπηλειά, εστιατόρια και καφενεία, από τα οποία το ένα είχε και μπιλιάρδο. Σε κάποια απόσταση, προς τα βόρεια, είχαν εγκατασταθεί στις όχθες του ποταμού πολυάριθμες καλύβες, που το σύνολό τους έμοιαζε, σε μικρογραφία, σαν μία από τις ακρινές συνοικίες του Παρισιού. Εκεί συνήθως συγκεντρώνονταν οι στρατιώτες του πεζικού, μηχανικού και μεταγωγικού, που αποτελούσαν τη φρουρά της Μεθώνης⁴².

Σημαντικό ήταν το έργο που επιτελέστηκε από τους Γάλλους στη βόρεια είσοδο του κάστρου. Ανακαινίσθηκε η πύλη, που με τη μνημειακή μορφή της αποτελεί ένα από τα πιο εντυπωσιακά στοιχεία του κάστρου. Η ξύλινη γέφυρα στην είσοδο αντικαταστάθηκε με τη λιθόκτιστη από δεκατέσσερα τόξα, που σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε από τους μηχανικούς του εκστρατευτικού σώματος και σώζεται μέχρι σήμερα (εικ. 12). Έχει ύψος 4 μ., μήκος 45 μ., πλάτος 3 μ. και αποτελείται από 14 καμάρες (τόξα). Το 1833, λίγο πριν από την αποχώρηση του στρατεύματος, οικοδομήθηκε και ο μικρός μονόχωρος ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρα⁴³. Οι Γάλλοι έμειναν στη Μεθώνη μέχρι την αποχώρησή τους από την Ελλάδα και ως το 1830-1832 πραγματοποιούσαν εργασίες συντήρησης και εξωραϊσμού του φρουρίου. Διαμόρφωσαν δύο ευρύχωρες πλατείες, λιθόστρωσαν τους δρόμους, φύτευσαν 300 δένδρα (πλατάνια, λεύκες και ελιές) στη μία πλατεία και στα προπύλαια, ενώ μελετούσαν και την ανέγερση στρατώνων⁴⁴.

⁴¹ Mangeart, ό.π., 193-194, 197. Puaux, ό.π., 203-204. Καρποδίνη-Δημητριάδη, ό.π., 178, 180. Ταρσούλη, ό.π., 220. Αναφορά De Ligniville, ό.π., 17-18.

⁴² Mangeart, ό.π., 196-197.

⁴³ Mangeart, ό.π., 197. Andrews, ό.π., 65. Καρποδίνη-Δημητριάδη, ό.π., 178, 180. Ν. Κωτσίρης, *Συμβολή στην ιστορία της Μεθώνης*, Αθήνα 1983 (β' έκδοση), 168.

⁴⁴ ΓΑΚ, ΓΓ Φ. 233, 234, 236Α (αντίγραφα στο Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΜ, Υποφ. Γ).

Με την καθοδήγηση των μηχανικών του εκστρατευτικού σώματος, από το Σεπτέμβριο του 1828 άρχισε ο σχεδιασμός του οικισμού της Μεθώνης έξω από τα τείχη, όπως συνέβη και στην Πύλο. Ο παλαιός οικισμός μέσα στο κάστρο διαλύθηκε και το οικοδομικό του υλικό χρησιμοποιήθηκε για την ανέγερση των νέων κτηρίων⁴⁵. Ο νέος οικισμός εκτεινόταν από το παλαιό Βαρόσι μέχρι το κάστρο. Το ρυμοτομικό σχέδιο της Μεθώνης εκπονήθηκε στις 4 Μαΐου του 1829 από τον Audouy. Ακολουθεί το ορθογώνιο πολεοδομικό σύστημα και αποτελείται από δύο κύριους δρόμους και κάθετα δρομάκια. Αυτό ήταν πιθανότατα το πρώτο σχέδιο ελληνικής πόλης που πήρε την έγκριση του Ιωάννη Καποδίστρια και φέρει την υπογραφή του⁴⁶. Η παρουσία του γαλλικού στρατού συνέβαλε ουσιαστικά στην ανάπτυξη της Μεθώνης, η οποία μέσα σε περίπου έξι μήνες είχε αρχίσει «να παίρνει μορφή», όπως έγραφε ο Maison⁴⁷. Οι κάτοικοι που είχαν καταφύγει στην Τύνιδα και στην Τεργέστη επέστρεψαν και μαζί τους εγκαταστάθηκαν και άλλοι, από άλλα μέρη της Ευρώπης. Τους παραχωρήθηκε εθνική γη και έτσι αμέσως σημείωσε πρόοδο η γεωργία, με την καθοριστική συμβολή και των Γάλλων, που δίδαξαν πρώτοι την καλλιέργεια της πατάτας στη Μεσσηνία το Φεβρουάριο-Μάρτιο του 1829, ενώ ο Maison υποσχέθηκε ότι θα τους έδινε και σπόρους κριθαριού⁴⁸. Παράλληλα, από τις πρώτες ασχολίες των κατοίκων ήταν η προσπάθεια για την ίδρυση σχολείου. Για το σκοπό αυτό αρχικά παραχωρήθηκε μία εκκλησία, που ως τότε χρησίμευε ως σιδηρουργείο του γαλλικού στρατού. Το Δεκέμβριο του 1829 όμως άρχισε η οικοδόμηση του νέου σχολείου, σε θέση εγκεκριμένη από τον Καποδίστρια και με σχέδιο που εκπονήθηκε και πάλι από τον Audouy. Το κτήριο ολοκληρώθηκε στα μέσα Φεβρουαρίου 1830, με εισφορές των κατοίκων (εικ. 13)⁴⁹.

Καθοριστική για τους Γάλλους ήταν και η επικοινωνία των δύο φρουρίων που κράτησαν στην κυριαρχία τους, καθώς στο ένα ήταν εγκατεστημένο το αρχηγείο τους και στο άλλο βρισκόταν το μεγαλύτερο μέρος του σώματος. Η περιοχή μεταξύ Ναβαρίνου και Μεθώνης, ήδη από τα πρώτα χρόνια της δράσης του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, ήταν ολότελα κατεστραμμένη και τα χωριά είχαν ισοπεδωθεί από τα

---

⁴⁵ Andrews, ό.π., 61. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 107.

⁴⁶ Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, ό.π., 13. Κωτσίρης, ό.π., 168. Μπίρης, ό.π., 128-129, 152. Λουκάτος, ό.π., 86, 134-135, αρ. 31-32.

⁴⁷ Μπαλωτή, ό.π., 65.

⁴⁸ Θέμελη-Κατηφόρη, ό.π., 65. Ελένη Κούκκου, «Φύτευση γεωμήλων στη Μεθώνη από το γαλλικό στρατό», *Flash Μεσσηνίας* 189 (Μάιος 2005), 61-62.

⁴⁹ ΓΕΕ, έτος Δ', αρ. 12 (9/2/1829), 45. Κωτσίρης, ό.π., 168. Μπίρης, ό.π., 154-155. Λουκάτος, ό.π., 135, αρ. 32. Κ. Δαφνής (επιμ.), *Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια*, τ. Η', Κέρκυρα 1987, 48-50, αρ. 16. Α.Β. Δασκαλάκης, *Κείμενα-πηγαί της ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης, Σειρά Τρίτη, Τα περί παιδείας, μέρος Β'*, Αθήνα 1968, αρ. 362, 178, 276, 281. Ελένη Καλαφάτη, *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 1821-1929. Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1988, 80, σημ. 1.

αιγυπτιακά στρατεύματα. Ο δρόμος, πετρώδης και αρκετά δύσβατος, στενός στην αρχή και πλατύτερος αργότερα, περνούσε μέσα από μία πεδιάδα στην οποία είχαν απομείνει μόνο χαλάσματα και τα ερείπια ενός αρχαίου παρεκκλησίου, αφιερωμένου στον Άγιο Νικόλαο, του μοναδικού μνημείου που σεβάσθηκαν οι Αιγύπτιοι, ενώ παλαιότερα υπήρχαν χωριά και περίπου 10.000 ελιές⁵⁰.

Οι μηχανικοί και οι στρατιώτες της Γαλλικής Αποστολής προχώρησαν στη χάραξη και κατασκευή του δρόμου που ένωνε τις δύο πόλεις. Όπως αναφέρει ο Ruaux, περίπου στα μισά του δρόμου, στο ύψος του Καινούργιου Χωριού, κοντά σε μία πηγή και μία παμπάλαια συκιά, υπήρχε το καπηλειό του Πανάγου, ενός Έλληνα βετεράνου της ναπολεόντειας στρατιάς. Οι Γάλλοι στρατιώτες που εργάζονταν για την κατασκευή του δρόμου πήγαιναν εκεί, έπιναν ρακί και αγόραζαν κυνήγι. Εκεί κοντά ο Schneider είχε κατασκευάσει και ένα σανατόριο για τους στρατιώτες, το οποίο όμως γρήγορα εγκαταλείφθηκε⁵¹. Ο δρόμος αυτός, αν και μικρού μήκους (μόλις 12 χιλιομέτρων), ήταν ο πρώτος αμαξιτός δρόμος που κατασκευάστηκε στην Ελλάδα (εικ. 14). Ο μόνος άλλος που άνοιξε το 1830 για τις φορτηγές άμαξες ήταν αυτός μεταξύ Άργους και Ναυπλίου⁵². Δυστυχώς όμως αμέσως μετά την αποχώρηση των Γάλλων η οδός καταστράφηκε και οι άμαξες που τη διέσχιζαν παρέμειναν εγκαταλελειμμένες στο φρούριο της Μεθώνης⁵³.

Το τρίτο μεσσηνιακό κάστρο που κατέλαβαν οι Γάλλοι στις 9 Οκτωβρίου 1828 ήταν αυτό της Κορώνης (εικ. 15). Από τα λαμπρότερα κάστρα της Πελοποννήσου, κατασκευάστηκε στους βυζαντινούς χρόνους στην άκρη του λιμανιού της πόλης και στη συνέχεια πέρασε στα χέρια των Φράγκων, των Ενετών και, τελικά, των Τούρκων⁵⁴. Η ελληνική πόλη, που άλλοτε εκτεινόταν στην παραλία, κάτω από το κανόνι του φρουρίου, είχε αφανιστεί από τους Αιγυπτίους και οι κάτοικοί της είχαν απομακρυνθεί, ενώ μέσα στο κάστρο διέμεναν και εδώ μόνο Τούρκοι. Όταν έφθασε το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα, η γενική εικόνα του φρουρίου ήταν μάλλον ικανοποιητική. Η οχύρωση είχε διατηρηθεί αρκετά καλά, αν και η κατάσταση του πυροβολικού αναφέρεται ως «αξιοθρήνητη». Στην πόλη βρίσκονταν μόνο δύο λόχοι κατοχής και οι κάτοικοί της δεν είχαν επιστρέψει ακόμη⁵⁵. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Maison: «Το φρούριον αυτό είναι, από απόψεως οχυρώσεως, εις

⁵⁰ Σιμόπουλος, ό.π., 99. Ημερολόγιο Pelissier, ό.π., 6. Mangeart, ό.π., 196. Anderson, ό.π. 121.

⁵¹ Ruaux, ό.π., 200.

⁵² Μπάλας, ό.π., 19. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 85. Anderson, ό.π. 121.

⁵³ Σύμφωνα με τη διήγηση του Αριστομένου Μιχαήλ, ο οποίος, παιδί ακόμη, πρόλαβε να ανεβεί σε μία από αυτές τις άμαξες στη Μεθώνη, βλ. Μιχαήλ, ό.π., 93.

⁵⁴ Για την ιστορία του κάστρου βλ. Σφηκόπουλος, ό.π., 370-372. Καρποδίνη-Δημητριάδη, ό.π., 150-163.

⁵⁵ Ημερολόγιο Pelissier, ό.π., 4-5. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, ό.π., 110-117.

καλύτεραν κατάστασιν από την του Ναβαρίνου· αλλ' όπως και τα δύο άλλα φρούρια, δεν παρέχει παρά σωρούς ερειπίων τους μεν επί των δε [...]»⁵⁶.

Οι μηχανικοί του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος κατασκεύασαν την πρόσβαση στην κεντρική είσοδο του κάστρου και αποκατέστησαν την εκκλησία, που είχε μετατραπεί από τους Τούρκους σε τζαμί⁵⁷. Αν και η Κορώνη παραδόθηκε αμέσως στις ελληνικές αρχές⁵⁸, οι Γάλλοι επανεγκατέστησαν εκεί φρουρά⁵⁹, και μέχρι το 1830 με δική τους μέριμνα έγιναν περιορισμένης έκτασης εργασίες στο φρούριο, καθώς και επισκευές στην οροφή των στρατώνων και στη σκοπιά που είχε παρασυρθεί από τον αέρα⁶⁰. Παράλληλα, ο λοχαγός των Οχυρωματοποιών ανέλαβε να προβεί στο σχεδιασμό του προαστίου του κάστρου, όπως είχε γίνει και στις άλλες πόλεις⁶¹. Παρά την περιορισμένη παρουσία των Γάλλων, πολύ γρήγορα, ήδη από την άνοιξη του 1829, η πόλη είχε αναβιώσει, οι κάτοικοί της είχαν επιστρέψει και τα σπίτια είχαν αρχίσει να ξανακτίζονται, ενώ αναπτύχθηκε και η οικονομία της, που βασίστηκε στην καλλιέργεια της σταφίδας και στην αγγειοπλαστική⁶².

Το αρχικό σχέδιο των Γάλλων, που δεν υλοποιήθηκε τελικά, προέβλεπε ότι θα οχυρώνονταν όλα τα φρούρια που κατέλαβαν τα στρατεύματά τους, καθώς και ο Ισθμός της Κορίνθου, με σκοπό την ανάσχεση πιθανής τουρκικής εισβολής⁶³. Μάλιστα, την περίοδο από το Δεκέμβριο 1828 έως τον Ιανουάριο 1829 οργανώθηκε ειδική αποστολή, που ασχολήθηκε με τον υπολογισμό των εξόδων και των διαδικασιών που απαιτούνταν για να γίνουν οχυρωματικά έργα στη Μεθώνη, στο Ναβαρίνο, στο Ρίο και στον Ισθμό. Υπεύθυνος για τις μελέτες αυτές ήταν ο αξιωματικός του Μηχανικού Audouy, και σύμφωνα με τους υπολογισμούς του η δαπάνη για την οχύρωση του Ισθμού θα έφθανε τα 565.000 φράγκα ενώ των τριών φρουριών ήταν μόλις 52.670 φράγκα⁶⁴.

⁵⁶ Αναφορά του Maison από το Ναβαρίνο προς τον Υπουργό Στρατιωτικών της Γαλλίας, της 11ης Οκτωβρίου 1828, βλ. Mangear, *ό.π.*, 215. Για την αμυντική κατάσταση του φρουρίου βλ. Αναφορά De Ligniville, *ό.π.*, 12.

⁵⁷ Byrne, *ό.π.*, 328. Papathanasopoulos - Papathanasopoulos, *ό.π.*, 110-117.

⁵⁸ Πρώτος φρούραρχος Κορώνης ορίστηκε ο Νικήτας Σταματελόπουλος στις 15 Οκτωβρίου 1828, βλ. Τ. Γριτσόπουλος - Κ. Κοτσώνης, «Αργολικόν Ιστορικών Αρχείων 1791-1878», *Πελοποννησιακά* 20 (1993-94), Αθήνα 1994, *έγγρ.* 378, 313-314. Επίσης, ΓΑΚ, ΓΓ Φ. 143 (αντίγραφο στο Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΛ, Υποφ. 7).

⁵⁹ Φρούραρχος ορίστηκε ο Ταγματάρχης Villani στις 29 Οκτωβρίου 1829, βλ. ΓΑΚ, ΓΓ Φ. 224 (αντίγραφο στο Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΜ, Υποφ. 7B).

⁶⁰ Όπως αναφέρεται σε επιστολή του Gérard προς τον Καποδίστρια, της 13ης Δεκεμβρίου 1830, βλ. Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΜ, Υποφ. 7B (αντίγραφο με ελληνική μετάφραση).

⁶¹ Λουκάτος, *ό.π.*, 86, 134-135, *αρ.* 31-32.

⁶² ΓΕΕ, έτος Δ', *αρ.* 36 (11/5/29), 141.

⁶³ Υπάρχει σχετική εντολή του Γάλλου Υπουργού Στρατιωτικών για οχύρωση του Ισθμού, βλ. Περρωτής, *ό.π.*, 40.

⁶⁴ Κρεμμυδάς, *ό.π.*, 94-95.

Το ενδιαφέρον των Γάλλων επικεντρώθηκε στα μεσσηνιακά φρούρια και στην Πάτρα. Στη Μεθώνη βρισκόταν το αρχηγείο του Ιμπραήμ και εκεί υπήρχε η κατάλληλη υποδομή προκειμένου να εγκατασταθεί και ο Maison. Το Ναβαρίνο ήταν το ασφαλέστερο λιμάνι όλης της Μεσογείου και το μόνο όπου θα μπορούσε να αποβιβασθεί στρατός σε περίπτωση ανάγκης, επομένως η ετοιμότητά του ήταν καθοριστικής σημασίας. Οι Γάλλοι κράτησαν υπό την εποπτεία τους και τα δύο αυτά φρούρια, στα οποία πάντα κυμάτιζαν οι σημαίες των συμμάχων, και τα κατέστησαν ετοιμοπόλεμα⁶⁵. Αντίθετα, η Κορώνη παραδόθηκε στο ελληνικό κράτος σχεδόν αμέσως και στο φρούριό της έγιναν πολύ λιγότερες εργασίες, κυρίως οι αναγκαίες επισκευές, αν και διέθετε την καλύτερη και πληρέστερη υποδομή για τη στέγαση των στρατιωτών⁶⁶. Φαίνεται ότι, πριν καν αποβιβασθεί στην Πελοπόννησο, ο Maison είχε αποφασίσει για τις επιλογές και τις κινήσεις του. Έγραφε στον Καποδίστρια στις 9 Οκτωβρίου 1828: «Θα διατηρήσω τις πόλεις της Μεθώνης και του Ναυαρίνου, που μου είναι αναγκαίες για τα καταστήματα που σκέπτομαι να ανοίξω προς χρήση των στρατευμάτων μου. Η Κορώνη δεν είναι ικανή ν' ανταποκριθεί σ' αυτό το ρόλο· θα την παραδώσω λοιπόν στην ελληνική κυβέρνηση μόλις μου υποδείξετε το άτομο και τη φρουρά στα οποία μπορούμε να εμπιστευθούμε αυτή τη θέση»⁶⁷. Λίγο αργότερα, βέβαια, προσπάθησε να εγκαταστήσει φρουρά και στην Κορώνη και ζήτησε από τον Καποδίστρια σχετική άδεια, παρά το γεγονός ότι η αρχική συμφωνία προέβλεπε ότι όλα τα φρούρια θα παραδίδονταν στην ελληνική κυβέρνηση και θα κυμάτιζε σε αυτά η ελληνική σημαία. Ο Καποδίστριας υποχρεώθηκε να το δεχθεί και, παρά την προσπάθειά του να καθυστερήσει τη διαδικασία, η ελληνική φρουρά παρέδωσε την Κορώνη στη γαλλική τον Ιούνιο του 1829⁶⁸. Αντίστοιχο ενδιαφέρον επέδειξαν οι Γάλλοι και για το φρούριο της Πάτρας, όπου επίσης επιδόθηκαν σε εργασίες ανοικοδόμησης. Δεν είναι τυχαίο ότι τα τρία αυτά φρούρια (Ναβαρίνο, Μεθώνη, Πάτρα) είχαν τον έλεγχο των πιο σημαντικών λιμανιών της δυτικής Πελοποννήσου και η κατοχή τους σήμαινε έλεγχο της εμπορικής κίνησης, αλλά θα διευκόλυνε σημαντικά και ενδεχόμενη στρατιωτική επέμβαση της Γαλλίας στο μέλλον στην περίπτωση κήρυξης πολέμου εναντίον της

---

⁶⁵ Α. Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, τόμος τρίτος, Εν Αθήναις 1841 (φωτοτυπική ανατύπωσις εκδ. Β.Ν. Γρηγοριάδης, Αθήναι 1975), 82-84. Αναφορά του Maison από το Ναβαρίνο προς τον Υπουργό Στρατιωτικών της Γαλλίας, της 11ης Οκτωβρίου 1828, βλ. Mangeart, *ό.π.*, 213.

⁶⁶ Αναφορά De Ligniville, *ό.π.*, 16.

⁶⁷ Επιστολή Maison προς Καποδίστρια, της 9ης Οκτωβρίου 1829, βλ. Μπαλωτή, *ό.π.*, 149-150. Το ίδιο έγγραφο και στην αναφορά του από το Ναβαρίνο προς τον Υπουργό Στρατιωτικών της Γαλλίας, την 11η Οκτωβρίου 1828, βλ. Mangeart, *ό.π.*, 215.

⁶⁸ Σχετική αλληλογραφία της περιόδου Ιανουαρίου-Μαρτίου 1829, βλ. Κρεμμυδάς, *ό.π.*, 93 και σημ. 1. Μπαλωτή, *ό.π.*, 174-181, 193-194. Επίσης, ΓΕΕ, έτος Δ', αρ. 47 (3/7/1829), 185-186.

από την Τουρκία ή στην περίπτωση δικής της εκστρατείας για την κατάληψη της Πελοποννήσου⁶⁹.

Είναι γεγονός ότι η γαλλική κυβέρνηση είχε ενδιαφερθεί σοβαρά για την Πελοπόννησο πριν καν ξεκινήσει η αποστολή του εκστρατευτικού σώματος και είχε φροντίσει για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με το εμπόριο και την παραγωγή της περιοχής, καθώς και για την υπάρχουσα υποδομή στέγασης και σίτισης του στρατού⁷⁰. Επί πλέον, υπήρχε ήδη το ενδιαφέρον για την ίδρυση εκεί γαλλικής αποικίας, το οποίο εκφράστηκε ως επίσημη πρόταση του Στρατηγού Schneider στον Καποδίστρια το 1831⁷¹. Είναι, επίσης, γεγονός ότι όλο το έργο ανοικοδόμησης ξεκίνησε αφού είχε εκπληρωθεί ο τυπικός σκοπός της εκστρατείας, δηλαδή η εκδίωξη του αιγυπτιακού στρατού, και αφού εξασφαλίστηκε η παραμονή ενός μέρους του στρατεύματος παρά την ασφυκτική πίεση της Αγγλίας για το αντίθετο. Πράγματι, οι Γάλλοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να παρατείνουν την παραμονή τους στην Ελλάδα, γεγονός, βέβαια, που εξυπηρετούσε και τον Καποδίστρια, ο οποίος είχε υποβάλει σχετικό αίτημα στον Υπουργό Εξωτερικών της Γαλλίας⁷².

Η παρουσία των Γάλλων στην Πελοπόννησο ωφέλησε με πολλούς τρόπους το νεοσύστατο κράτος. Τα στρατιωτικά τμήματα βοήθησαν στην οργάνωση τακτικού στρατού, στην καταπολέμηση της πανούκλας που έπληξε την περιοχή των Καλαβρύτων, στον εμβολιασμό των κατοίκων, στην οικονομική ενίσχυση των φτωχών και στην ανάπτυξη της καλλιέργειας. Οι Γάλλοι επιχειρηματίες συνέβαλαν στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη των περιοχών όπου εγκαταστάθηκαν, εισάγοντας στην Ελλάδα δείγματα του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής, βγάζοντας τους κατοίκους από την απομόνωση που για αιώνες είχαν υποστεί, ενώ η επιστημονική αποστολή που ακολούθησε τη στρατιωτική ήταν η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια μελέτης του φυσικού και αρχαιολογικού πλούτου της Πελοποννήσου⁷³. Επί πλέον, η συνδρομή του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος ήταν καθοριστική στο γενικότερο έργο ανοικοδόμησης του Καποδίστρια. Μετά το σχεδιασμό των δύο πόλεων, που

---

⁶⁹ Κρεμμυδάς, ό.π., 93, 95, 98, σημ. 3 και 4. Θέμελη-Κατηφόρη, ό.π., 62.

⁷⁰ Βασιλική Πλαγιανάκου-Μπεκιάρη, «Πληροφορίες για την Πελοπόννησο από δύο γαλλικά υπομνήματα των ετών 1827 και 1828», *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών (Σπάρτη, 7-14 Σεπτεμβρίου 1975)*, Αθήνα 1976-1978, 391-398. Επίσης, βλ. Θέμελη-Κατηφόρη, ό.π., 50-51.

⁷¹ Δαφνής, ό.π., 99-104, αρ. 38. Κρεμμυδάς, ό.π., 94-100. Θέμελη-Κατηφόρη, ό.π., 63, 175.

⁷² Για τις διαπραγματεύσεις για την παραμονή γαλλικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο βλ. παραπάνω, σημ. 7. Επίσης, Περωτής, ό.π., 43 κ.εξ, 51-54.

⁷³ Για το έργο των Γάλλων στην Πελοπόννησο βλ. ΓΕΕ, έτος Δ', αρ. 49 (13/7/1829), 195. Mangeart, ό.π., 102-108. Μπαλωτή, ό.π., 165-167. Loukia Droulia, "Reflets et répercussions de l'expédition française en Grèce", στο M.-N. Bourguet et al., *Enquêtes en Méditerranée. Les expéditions françaises d'Égypte, de Morée et d'Algérie, Actes de Colloque (Athènes-Nauplie, 8-10 juin 1995)*, Athènes 1999, 49-54.

έγινε με δική τους πρωτοβουλία, οι μηχανικοί του χρησιμοποιήθηκαν από τον Κυβερνήτη για το σχεδιασμό και την ανοικοδόμηση των πόλεων της Πελοποννήσου και αργότερα και της Στερεάς Ελλάδας⁷⁴. Όμως η οργάνωση του τακτικού στρατού σε συνδυασμό με την αποστολή επιστημονικής ομάδας ήταν πάγια τακτική της Γαλλίας για την ενίσχυση και εδραίωση της επιρροής της σε μία ξένη χώρα, γνωστή και από άλλες περιπτώσεις⁷⁵. Επί πλέον, αρκετά συχνά η συμπεριφορά και η δραστηριότητα των Γάλλων ήταν περισσότερο πειστική απέναντι στην ελληνική πολιτεία απ' ό,τι θα περίμενε κανείς, ενώ και ορισμένες πράξεις τους, όπως η εμπλοκή στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας, η αποστολή στη Γαλλία φυτωρίων, η αρπαγή αρχαιοτήτων και ο έμμεσος εκβιασμός στον Καποδίστρια για αλλαγή του συντάγματος προκειμένου να μεταφερθούν στη Γαλλία αρχαιότητες που απέσπασε η επιστημονική αποστολή, δείχνουν τις «αποικιακές και αρπακτικές προοπτικές της γαλλικής πολιτικής»⁷⁶. Είναι γεγονός ότι και οι εργασίες που έκαναν οι Γάλλοι στα μεσσηνιακά φρουρία πολλές φορές δημιούργησαν διενέξεις με τους Έλληνες επιτρόπους, ακριβώς επειδή κινούνταν μάλλον πειστικά και εκβιαστικά προς την ελληνική κυβέρνηση και μερικές φορές προέβαιναν σε ενέργειες χωρίς τη δική της έγκριση ή συγκατάθεση⁷⁷.

Παρ' όλα αυτά, το έργο ανοικοδόμησης των φρουρίων αντιμετωπίστηκε με ενθουσιασμό όπως προκύπτει από τα δημοσιεύματα της εποχής, τις μαρτυρίες των σύγχρονων Ελλήνων και Γάλλων, καθώς και από την επίσημη αλληλογραφία της ελληνικής πολιτείας. Μάλιστα, ο ίδιος ο Καποδίστριας αναφερόταν δημοσίως στους Γάλλους εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη του στην προσφώνησή του κατά τη Δ' Εθνοσυνέλευση στο Άργος την 11η Ιουλίου 1829: «[...] Εκ των φρουρίων της Μεσσηνίας και της Αχαΐας ανεχώρησαν, τω όντι, οι μουσουλμάνοι, και οι κάτοικοι των μερών αυτών [...] επανήλθον, τέλος πάντων, εις τα ερείπια και τας ερήμους της φύλης αυτών πατρίδος. [...] Χάρις εις την παρουσίαν των γαλλικών στρατευμάτων, χάρις εις τους άθλους και τους αγώνας των, χάρις εις τας βοηθείας, όσας ο στρατός

⁷⁴ Λουκάτος, ό.π., 80 κ.εξ. Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, ό.π., 7-8.

⁷⁵ Κρεμμυδάς, ό.π., 79, σημ. 2, 99, 101. Βλ. και ΓΕΕ, έτος Γ', αρ. 61 (22/8/1828), 255. Θέμελη-Κατηφόρη, ό.π., 9, 67 κ.εξ. Σιμόπουλος, ό.π., 530-561.

⁷⁶ Ημερολόγιο Pelissier, ό.π., 25, 31. Σιμόπουλος, ό.π., 549-550. Κρεμμυδάς, ό.π., 94 κ.εξ., 100, σημ. 1. Θέμελη-Κατηφόρη, ό.π., 9, 86. Ε.Γ. Πρωτοψάλτης, *Ιστορικά έγγραφα περί αρχαιοτήτων και λοιπών μνημείων της ιστορίας κατά τους χρόνους της Επανάστασεως και του Καποδίστρια*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αριθ. 59, Εν Αθήναις 1967, λα-λβ. Λούκος, ό.π., 67 κ. εξ., 91. Διαμάντης, ό.π., 109-110, 164. Γ.Κ. Ασπρέας, *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1821-1828*, β' έκδοση, Αθήναι, 79.

⁷⁷ Για παράδειγμα, υποχρέωσαν τη Διοίκηση των Μεσσηνιακών Φρουρίων να πληρώσει χρήματα για τον καθαρισμό και την επισκευή δρόμου μέσα στο κάστρο της Μεθώνης και για τη μεταφορά των δένδρων πριν δοθεί σχετική έγκριση από τον Κυβερνήτη, βλ. ΓΑΚ, ΓΤ Φ. 233 και 284 (αντίγραφα στο Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Καποδιστριακή Περίοδος, Φ. ΑΜ, Υποφ. 7).

ούτος αφθόνως επέχυσε παντού, όπου εστρατοπέδευσε, αι επαρχίαι αύται αρχινούν να επανορθώνονται. Τα φρούρια της Κορώνης, της Μοθώνης, του Νεοκάστρου και των Πατρών προκύπτουσιν εκ νέου, ως διά θάυματος από τους σωρούς των ερειπίων των και είναι ήδη εις ασφαλή και αμυντικήν στάσιν»⁷⁸. Το ίδιο επισημαίνεται και από τον Α. Φραντζή: «[...] όλα δε ταύτα και πολλάί άλλαι λαμπραί οχυρώσεις και οικοδομαί κατεσκευάσθησαν (ως φαίνονται σήμερον) με αδράς δαπάνας χρημάτων της φιλανθρώπου Γαλλίας, εις την οποίαν τόσον δι' αυτά, καθώς και διά τον των οθωμανών διωγμόν, επίσης και διά τας οποίας έσχον ωφελείας οι περί τα φρούρια δυστυχείς Έλληνες απολαύσαντες ικανάς ποσότητας χρημάτων, και εξοικονομήσαντες τας δυστυχεστάτας περιστάσεις των, μεταξύ της εις τα φρούρια διαμονής των Γαλλικών στρατευμάτων, το Ελληνικόν έθνος οφείλει ιδιαίτέρως απείρους ευγνωμοσύνας εις γενεάς γενεών, κηρύττον διαπρυσίως εις αιώνα τον άπαντα τας ευεργεσίας αυτής και τας χάριτας»⁷⁹.

Τα γαλλικά στρατεύματα άρχισαν την εκκένωση της Πελοποννήσου μετά την άφιξη του Όθωνα, όπως προέβλεπε το Πρωτόκολλο της 25ης Απριλίου/7ης Μαΐου 1832, και τελικά αποχώρησαν στις 7 Αυγούστου 1833⁸⁰. Η παρουσία τους στα μεσσηνιακά φρούρια ήταν καθοριστική για τη διαμόρφωση και την εξέλιξη των πόλεων που βλέπουμε σήμερα και τα μνημεία που ακόμη διατηρούνται θα θυμίζουν το πέρασμά τους. «Ξοδεύτηκαν πολλά χρήματα» έγραφε χαρακτηριστικά ο Buchon «αλλά ποτέ χρήμα δεν τοποθετήθηκε καλύτερα από κείνο που δαπανήσαμε για την Ελλάδα. Αφήσαμ' εκεί ευγενικές αναμνήσεις»⁸¹. Ωστόσο, υπάρχουν πάντα εκείνοι που υιοθετούν την άποψη του Σπηλιάδη και κάποιου ανώνυμου Γάλλου, ότι «διά ν' αφήσουν τα Γαλλικά στρατεύματα αγαθάς αναμνήσεις εις τους Έλληνας, και ν' αποφέρουν την αιωνίαν ευγνωμοσύνην των, έπρεπε ν' αναχωρήσουν αμέσως αφού υπεχρέωσαν τον Ιμπραίμην ν' αφήση την Πελοπόννησον»⁸².

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

⁷⁸ ΓΕΕ, έτος Δ', αρ. 49 (13/7/1829), 195.

⁷⁹ Φραντζής, ό.π., 82-85.

⁸⁰ Δασκαλάκης, *Κείμενα-πηγαί*, σημ. 2, 1119-1124, αρ. 9, άρθρο 14. Περρωτής, ό.π., 43-44, 53-54.

Κρεμμυδάς, ό.π., 90, σημ. 2.

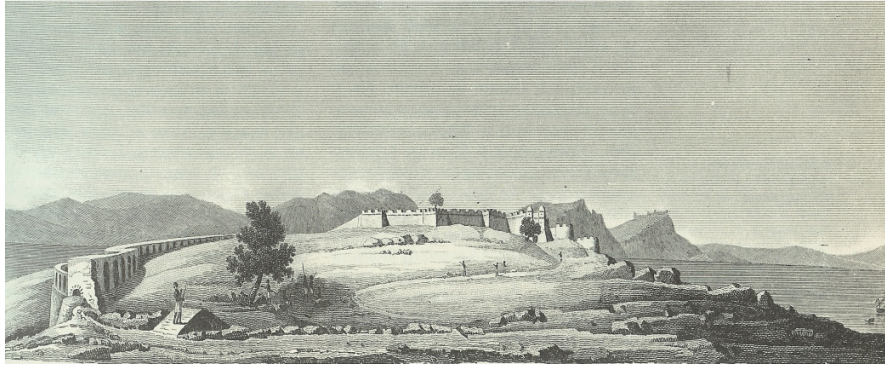
⁸¹ Ταρσούλη, ό.π., 225.

⁸² Διαμάντης, ό.π., 164.

- Anderson, R., *Observations upon the Peloponnesus and Greek Islands made in 1829*, Boston 1830.
- Andrews, K., *Castles of the Morea*, Amsterdam 1978.
- Ασπρέας, Γ.Κ., *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1821-1828*, β' έκδοση, Αθήναι.
- Βιγγοπούλου, Ιόλη, Θ. Βασιλείου, *Πύλος. Ταξίδι στο χρόνο*, Αθήνα 2009.
- Blouet, A., *Expédition scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculptures, Inscriptions et Vues du Péloponèse, des Cyclades et de l'Attique*, Premier volume, Paris 1831.
- Byrne, M., *Memoires of Miles Byrne, Chef de Bataillon in the service of France*, edited by his widow, vol. III, Paris 1863.
- Γρηγοράκης, Π., Σοφία Μιγάδη, Δέσποινα Χαραλάμπους, *Μεθώνη-Κορόνη, Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1984.
- Cavaignac, E., "Expédition de Morée (1828-1829). Lettres d'Eugène Cavaignac", *Revue des Deux Mondes* 141 (1897), 47-70.
- Δασκαλάκης, Α.Β., *Κείμενα-πηγαί της ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης*, τόμος Β', μέρος 2ον (1827-1832), Αθήναι 1967.
- Δαφνής, Κ. (επιμ.), *Αρχαίον Ιωάννου Καποδίστρια*, τόμος Η', Κέρκυρα 1987, τόμος Γ', Κέρκυρα 1983.
- De Chateaubriand, F.A., *Travels in Greece, Palestine, Egypt and Barbary, during the years 1806 and 1807*, translated from the French by F. Shoberl, New York 1814.
- Διαμάντης, Κ.Α., *Νικολάου Σπηλιάδου Απομνημονεύματα, Τόμος τέταρτος, Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και τα μετ' αυτόν (2 Απριλίου 1827 – 25 Ιανουαρίου 1833), Μέρος Πρώτον (1827-1831)*, Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους αριθ. 9, Αθήναι 1970.
- Droulia, Loukia, "Reflets et répercussions de l'expédition française en Grèce", στο M.-N. Bourguet et al., *Enquêtes en Méditerranée. Les expéditions françaises d'Égypte, de Morée et d'Algérie, Actes de Colloque (Athènes-Nauplie, 8-10 juin 1995)*, Athènes 1999, 45-55.
- Έκθεση σχεδίων ελληνικών πόλεων 1828-1900*, Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος, Αθήνα 1984.
- Hugo, A., *France militaire. Histoire des armées françaises de terre et de mer de 1792 à 1837*, Paris 1838.
- Θέμελη-Κατηφόρη, Δέσποινα, *Το γαλλικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα στην περίοδο του Καποδίστρια (1828-1831)*, Αθήνα 1985.
- Καλδής, Β.Δ., *Ταξίδι στη νεώτερη Πύλο*, Αθήνα 1978.
- Καλδής, Φ.Π., «Πώς εξαφανίζονται τα γαλλικά κτήρια-μνημεία στην Πύλο», εφημ. *Ελευθερία*, Πέμπτη, 3 Μαΐου 2001, 4.
- Καρποδίνη-Δημητριάδη, Ε., *Κάστρα της Πελοποννήσου*, Αθήνα 1990.

- Κόκκινος, Δ., *Η Ελληνική Επανάσταση*, τόμος 12, Αθήναι 1960.
- Κόκκινος, Δ.Α., *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, τόμος 1ος, Αθήναι 1970.
- Κοτσώνης, Κ.Λ., «Τρεις περιόδεις του πρώτου Κυβερνήτου της Ελλάδος Ιωάννου Καποδίστρια στη Μεσσηνία (1828-1829)», *Πρακτικά του Γ' Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών (Φιλιατρά- Γαργαλιάνοι, 24-26 Νοεμβρίου 1989)*, Αθήνα 1991, 113-209.
- Κούκκου, Ελένη, «Φύτευση γεωμήλων στη Μεθώνη από το γαλλικό στρατό», *Flash Μεσσηνίας* 189 (Μάιος 2005), 61-63.
- Κρεμμυδάς, Β., «Ο γαλλικός στρατός στην Πελοπόννησο. Συμβολή στην ιστορία της καποδιστριακής περιόδου», *Πελοποννησιακά* 12 (1976-77), 75-102.
- Κτεναβέας, Σ., «Η Μεσσηνία προς τους ελευθερωτάς της», *Μεσσηνιακόν Έτος* 1 (1938), 17-21.
- Κωτσίρης, Ν., *Συμβολή στην ιστορία της Μεθώνης*, Αθήνα 1983 (β' έκδοση).
- Λουκάτος, Σ.Δ., «Η ανοικοδόμηση των ερειπωμένων πόλεων στην ελεύθερη Ελλάδα επί Ιω. Καποδίστρια», *Έτος Καποδίστρια. Διακόσια χρόνια από τη γέννησή του (οι επίσημες ομιλίες)*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήναι 1978, 79-207.
- Λούκος, Χ., *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια 1828-1831*, Αθήνα 1988.
- Mangeart, J., *Αναμνήσεις από τον Μοριά* (ελλ. μετάφρ. Γ. Τσουκαλά), στο Ε.Γ. Πρωτοψάλτης (επιμ.), *Απομνημονεύματα αγωνιστών του '21*, αρ. 20, Αθήνα 1957.
- Μαρκεζίνης, Σ.Β., *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, τόμος 1, Αθήναι 1966.
- Μισυρλής, Η., *Η Πύλος στη διαδρομή των αιώνων. Ιστορική ανασκόπηση και ενθυμήματα*, Αθήνα 2003.
- Μιχαήλ, Α.Π., *Ιστορία της πόλεως Πύλου*, Εν Αθήναις 1888 (φωτ. ανατύπωση, εκδ. Καραβία, Αθήνα 1980).
- Μπάλτας, Χ., *Πύλος. Ναβαρίνο, Νιόκαστρο, Ανάκτορο Νέστορος*, Αθήνα 1987.
- «Η νεώτερη Πύλος», *Πύλος-Ναβαρίνο, Καθημερινή-Επτά Ημέρες*, 2/10/1994, 12-14.
- Μπαλωτή, Ξένη, *Μαιζών, ένας μεγάλος φιλέλληνας. Η εκστρατεία του στην Πελοπόννησο*, Αθήνα 1993.
- Μπίρης, Γ., *Ένας δρόμος στο νότο: Χώρα, Πύλος, Μεθώνη. Το βασίλειο του Νέστορα και ο Μόθων Λίθος*, Αθήνα 2000.
- Papathanasopoulos, G., T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Archaeological Receipts Fund, Athens 2000.
- Pellion, J.P., *La Grèce et les Capodistriais pendant l'occupation française de 1828 à 1834*, Paris 1855.
- Περρωτής, Π., «Η εκστρατεία του Μαιζώνος εις Πελοπόννησον», *Ελληνικά* 9 (1936), 37-54.

- Πρωτονόλης, Ε.Γ., *Ιστορικά έγγραφα περί αρχαιοτήτων και λοιπών μνημείων της ιστορίας κατά τους χρόνους της Επανάστασεως και του Καποδίστρια*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αριθ. 59, Εν Αθήναις 1967.
- Ρυαυκ, R., *Ελλάδα, γη αγαπημένη των θεών* (ελλ. μετάφρ. Γ. Σπανός, εισαγωγή-σημειώσεις-σχόλια Χ. Μπάλτας), Αθήνα 1995.
- Quinet, E., *De la Grèce moderne et de ses rapports avec l'antiquité*, Paris 1830.
- Ράδος, Κ.Ν., «Οι Γάλλοι εν τῷ Μωρέα», *Ημερολόγιον Ανατολής* 1896, 296-306.
- Ρούσσοσ, Γ., *Νεώτερη ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974, Τόμος πρώτος: Από τον ερχομό μέχρι την δολοφονία του Καποδίστρια*, Αθήναι 1975.
- Σιμόπουλος, Κ., *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21, πέμπτος τόμος, 1826-1829*, Αθήνα 1984.
- Σπονδύλης, Η., «Το Νιόκαστρο», *Πύλος-Ναυαρίνο, Καθημερινή-Επτά Ημέρες*, 2/10/1994, 7-9.
- Στυλιανόπουλος, Π.Ν., *Ιστορία της Μεσσηνίας*, Αθήναι 1954.
- Σφηκόπουλος, Ι.Θ., *Τα μεσαιωνικά κάστρα του Μορηά*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι 1987.
- Ταρσούλη, Αθηνά, *Κάστρα και πολιτείες του Μοριά*, Αθήνα, χ.χ.
- Tarsouli, Georgia, *Messenia (Pylos)*, Athens, χ.χ.
- Τιρς, Φ., *Η Ελλάδα του Καποδίστρια. Η παρούσα κατάσταση της Ελλάδος (1828-1833) και τα μέσα για αν επιτευχθεί η ανοικοδόμησή της* (ελλ. μετάφρ, Α. Σπήλιου, εισαγωγή-επιμέλεια-σχόλια Τ. Βουρνά), Αθήνα 1972.
- Το Λεύκωμα Πεϋτιέ (της συλλογής Στεφάνου Βαλλιάνου)*, Έκδοση Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αθήναι 1971.
- Τρικούπης, Σ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμος Δ', Αθήναι 1968.
- Tsakopoulos, P., "Technique d'intervention et appropriation de l'espace traditionnel. L'urbanisme militaire des expéditions françaises en Méditerranée", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée* 73-74 (1994), 209-227.
- Τσοπάνης, Κ., «Γαλλικά στρατεύματα στην επαναστατημένη Ελλάδα (1828). Η συμβολή του βασιλιά Καρόλου Ι' στην απελευθέρωση της Ελλάδας», *Στρατιωτική Ιστορία* 85 (2003), 44-53.
- Φραντζής, Α., *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, τόμος τρίτος, Εν Αθήναις 1841 (φωτοτυπική ανατύπωσις εκδ. Β.Ν. Γρηγοριάδης, Αθήναι 1975).
- Ψύλλας, Γ., *Απομνημονεύματα εκ του βίου μου*, Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, τόμος 8, Αθήναι 1974.

Εικόνα 1: Το φρούριο του Ναβαρίνου την εποχή της Γαλλικής Αποστολής.
A. Blouet, *Expédition scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculptures, Inscriptions et Vues du Péloponèse, des Cyclades et de l'Attique*, Premier volume, Paris 1831, Pl. 5.I.

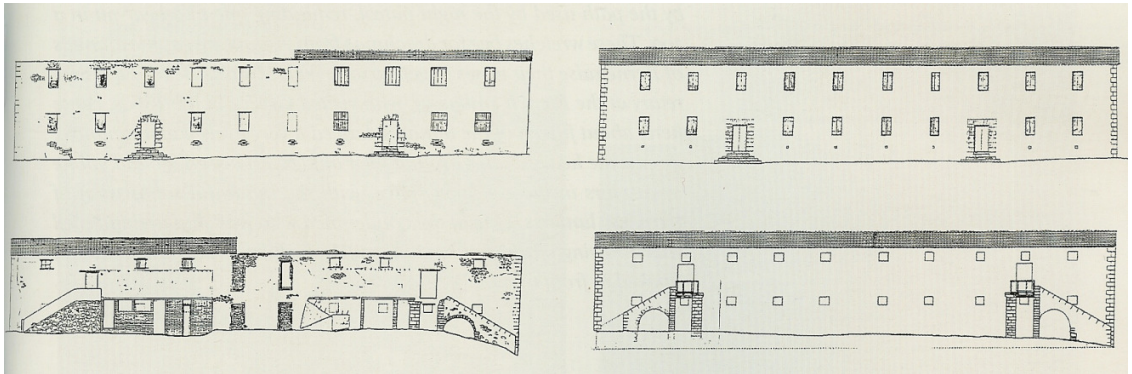

Εικόνα 2: Το κτήριο των γαλλικών στρατώνων στο Νιόκαστρο. G. Papathanasopoulos, T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Athens 2000, εκ. 140.

Εικόνα 3: Το κτήριο των γαλλικών στρατώνων στο Νιόκαστρο.

G. Papathanasopoulos, T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Athens 2000, εικ. 142.

Εικόνα 4: Σχέδιο του κτηρίου των γαλλικών στρατώνων στο Νιόκαστρο.

G. Papathanasopoulos, T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Athens 2000, εικ. 129.

Εικόνα 5: Άποψη της Πύλου το 1935. Διακρίνεται η κεντρική πλατεία.
Γ. Μπίρης, *Ένας δρόμος στο νότο: Χώρα, Πύλος, Μεθώνη. Το βασίλειο του Νέστορα και ο Μόθων Λίθος*, Αθήνα 2000, 73.

Εικόνα 6: Άποψη της Πύλου το 1950. Διακρίνονται η κεντρική πλατεία
και οι αμειωτές στοές.

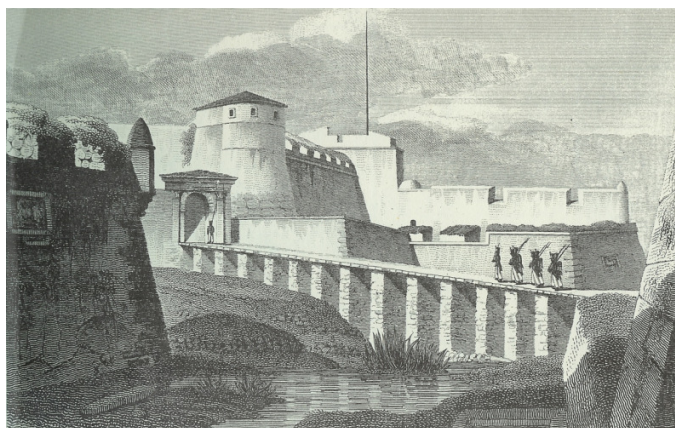

Γ. Μπίρης, *Ένας δρόμος στο νότο: Χώρα, Πύλος, Μεθώνη. Το βασίλειο του Νέστορα και ο Μόθων Λίθος*, Αθήνα 2000, 73.

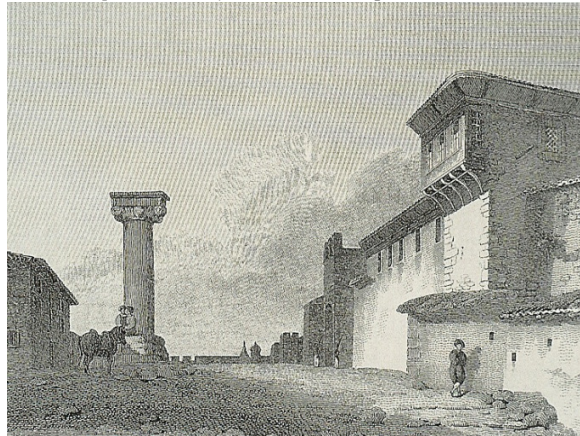
Εικόνα 7: Το διοικητήριο των Γάλλων στο Ναβαρίνο.

G. Papathanasopoulos, T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Athens 2000, εικ. 128.

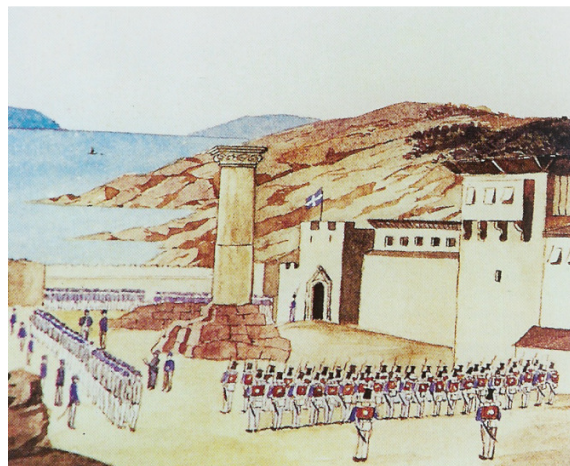
Εικόνα 8: Η είσοδος του φρουρίου της Μεθώνης την εποχή της Γαλλικής Αποστολής.

A. Blouet, *Expédition scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculptures, Inscriptions et Vues du Péloponèse, des Cyclades et de l'Attique*, Premier volume, Paris 1831, Pl. 12.I.

Εικόνα 9: Η κεντρική πλατεία του φρουρίου της Μεθώνης και το συγκρότημα όπου στεγαζόταν το αρχηγείο του Ιμπραήμ και μετά του Maison.

A. Blouet, *Expédition scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculptures, Inscriptions et Vues du Péloponèse, des Cyclades et de l'Attique*, Premier volume, Paris 1831, Pl. 12.II.

Εικόνα 10: Γάλλοι στρατιώτες στην κεντρική πλατεία της Μεθώνης (υδατογραφία του L. Köllnberger, 1834).

Γ. Μπίρης, *Ένας δρόμος στο νότο: Χώρα, Πύλος, Μεθώνη. Το βασίλειο του Νέστορα και ο Μόθων Λίθος*,
Αθήνα 2000, 131.

Εικόνα 11: Ο χώρος της κεντρικής πλατείας της Μεθώνης.

G. Papathanasopoulos, T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Athens 2000, εκ. 165.

Εικόνα 12: Η γέφυρα στην είσοδο του φρουρίου της Μεθώνης.

G. Papathanasopoulos, T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Athens 2000, εικ. 168.

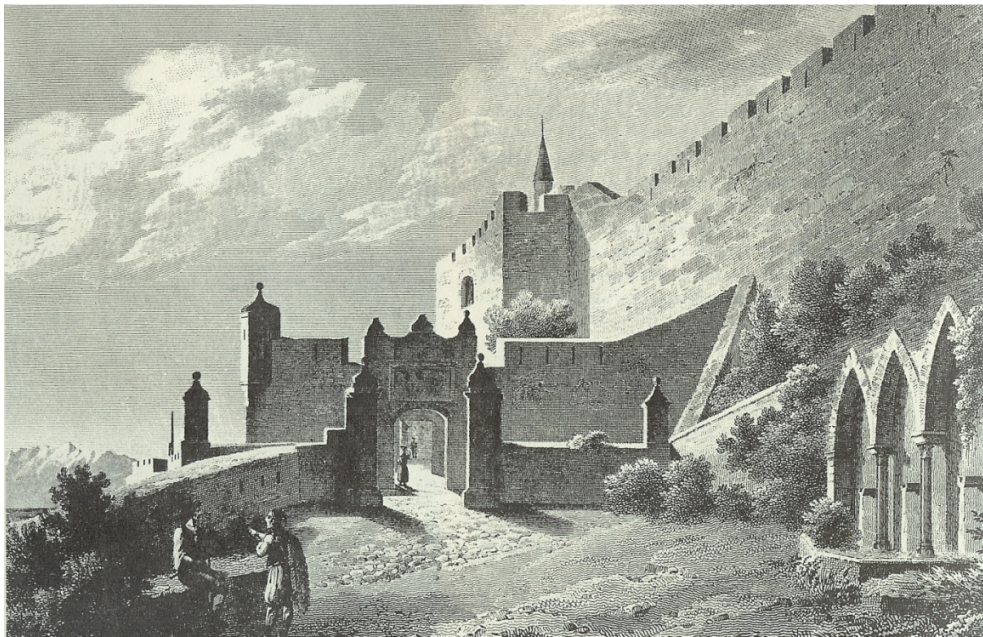

Εικόνα 13: Το κτήριο του αλληλοδιδασκτικού σχολείου στη Μεθώνη.
G. Papathanasopoulos, T. Papathanasopoulos, *Pylos-Pylia. A journey through space and time*, Athens 2000, εικ. 173.

Εικόνα 14: Ο δρόμος μεταξύ Πύλου-Μεθώνης.

Γ. Μπίρης, *Ένας δρόμος στο νότο: Χώρα, Πύλος, Μεθώνη. Το βασίλειο του Νέστορα και ο Μόθων Λίθος*, Αθήνα 2000, 153.

Εικόνα 15: Η είσοδος του φρουρίου της Κορώνης την εποχή της Γαλλικής Αποστολής.
A. Blouet, *Expédition scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement Français. Architecture, Sculptures, Inscriptions et Vues du Péloponèse, des Cyclades et de l'Attique*, Premier volume, Paris 1831, Pl. 17.I.